

Ювілейні сильветки

УКРАЇНСЬКЕ «Я» ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО

Т. Ю. Салига

*Львівський національний університет імені Івана Франка;
кафедра української літератури імені акад. М. Возняка;
Львів, вул. Університетська, 1; тел. +380 (32) 96-41-99*

У сильветці, присвяченій 80-літтю з дня народження відомого українського літературознавця зі США Леоніда Рудницького, йдеться про його життя і наукову діяльність, про його участь у розбудові українських інституцій за кордоном, зокрема УВУ (Мюнхен) та НТШ в Америці.

Ключові слова: *Леонід Рудницький, діаспора, література, Наукове товариство ім. Шевченка в Америці.*

Еміграційна доля ще підлітком повела Леоніда Рудницького чужинцями дорогами Європи (Австрії, Німеччини), а під кінець 40-х років попереднього століття осіле місце для нього обрала аж у заокеанській Філадельфії. Більшовицька анексія Галичини вирвала його з рідного ґрунту України, не обірвавши генетичного коріння роду, яке у ньому проростало і нагадувало хто він «єси» далеко від праматірної землі.

Роздумуючи сьогодні над науковим доробком Леоніда Рудницького та його потужною громадською діяльністю, – о, парадокс! – хочеться сказати: «Слава Господові, що так сталося, що Господь судив йому поза Україною жити Україною, тужити за нею. Радянські визволителі Галичини таких, яким був Іван Рудницький – сотник УГА (батько Леоніда), розстрілювали, а всю родину депортували в сибірські тюрми на каторжні роботи».

Навіть якщо гіпотетично допустити, що Леонід Рудницький дивом-дивенним в умовах соціалістичного «раю» був би «допущений» до наукової чи творчої праці, то соцреалізмівський метод не випустив би його за свої стандартно-непорушні межі. У тамтешніх буржуазно-капіталістичних умовах, справді в умовах вільного світу, йому ніхто не забороняв писати, наприклад, на сакральні теми в літературі, або на теми «націоналістичні», себто, патріотичні. Тут – у наших по-сталінськи «демократичних» – вожді від атеїзму сказали б – ні! А виразно українську те-

матику, скажімо, ідейно-естетичного напрямку (не кажу архівно-документального, реалістично-історичного) шамотівсько-сановські так звані «закриті» рецензенти під диригентурою КГБ назвали б націоналістичною, ворожою «гуманістичній» ідеології СРСР. Таким чином «узаконювалися» довголітні тюремні строки за не скоєні злочини. З «чаші сієї» довелось пити І. Світличному, В. Стусові, Є. Сверстюкові, В. Чорноволові, Ірині та Ігореві Калинцям, братам Михайлові і Богданові Гориням, М. Осадчому і ще багатьом-багатьом. У «тилу» тюрем, на «вільній» радянській Україні, героїчно протистояли Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Іван Дзюба...

У середовищі української еміграції відбувались протилежні процеси. Володимир Янів, Олекса Горбач, Іван Кошелівець, Богдан Рубчак, Ігор Качуровський, Емма Андієвська, Богдан Бойчук, звичайно, ж і Леонід Рудницький (прошу вибачення у тих, кого не назвав) били у дзвони тривоги, щоб сповістити світові про московські свавільні лиходійства на підрадянській Україні. Крім цього кожен із них по-своєму творив себе. Леонід Рудницький досліджував таку літературну та духовно-культурну сферу, яку на його Батьківщині забороняли або вульгарно фальсифікували. Наприклад, чи можна було в Україні без брутального лицемірства поставити так питання, як його у правдивому тлумаченні поставив Л. Рудницький? – «Іван Франко та Андрей Шептицький: до історії взаємопізнання двох велетів духа». Або: «Між поезією і правдою: епістолярна повість про Слугу Божого Андрея».

До багатьох есе та літературознавчих розвідок Л. Рудницького можна підходити із такою запитальною риторикою, в якій є своя відповідь, але я свідомо наголошую на контактах «Франко-Шептицький». На цю тему написано багато і різно. Серед цих писань концепція Л. Рудницького про «взаємопізнання двох велетнів духа» вирізняється тим, що вона вибудована на міцному науковому фундаменті. На цій підставі блискучий літературознавець професор Іван Денисюк у передмові до книжки Л. Рудницького «Іван Франко і німецька література» відзначав: *«Монографія Л. Рудницького робить враження класичної довершеності її науковою концепцією, підтверджуваною великим фактажем і чіткістю ліній архітекtonіки і прецизійністю викладу... Л. Рудницький..., на щастя, не належить до тих діаспорних братів, які дивляться зверхньо і на українську літературу, і на її «підсоветських» дослідників, котрі в лабетах комуністичного режиму якоюсь мірою франкознавство розвивали. Атрибутом дослідницького стилю Л. Рудницького є наукова достовірність, виваженість суджень, а також якийсь олімпійський спокій, який не порушує витлумаченого об'єктивного тону, навіть у доречних дискусіях. Тут гармонійно поєднані старі добрі методи з модерними методологічними пошуками»¹*. Ця висока атестація може стосуватися

¹ Денисюк І.В. Фундаментальне дослідження з вагової проблеми // Леонід Рудницький. Франко і німецька література, – Львів, 2002, – С.7.

не тільки фундаментальної монографії «Іван Франко і німецька література», але й усіх праць інших, зокрема його франкознавчих досліджень: «Революційні постаті в драмах Івана Франка», «Франко в пошуках українського «я», «Три князі на один престол» – історія твору з ранньої драматургічної спадщини Івана Франка», і, звичайно – звичайно, есе «Іван Франко й Андрей Шептицький...».

Леонід Рудницький – один з провідних франкознавців, сказати б, широкого діапазону. Він не «гріє рук» на імені великого Каменяра, як це роблять багато псевдодослідників, щоб «в'їхати в науку» на його авторитеті.

Так само є підстави твердити, що Л. Рудницький авторитетний знавець не тільки місійно-релігійної діяльності митрополита Андрея, але також знавець його наукової, суспільно-громадської, культурологічної, освітянської, меценатської праці.

Дослідження «Іван Франко і митрополит Шептицький...» має свою глибоку мотивацію. Промовисте на користь цього, наприклад, і таке підтвердження. У 150^{тн}-літню річницю від дня народження І. Франка, 8 вересня 2006 р., тодішній Патріарх УГКЦ Любомир Гузар Леонідові Рудницькому написав листа, в якому: «Київ, практично цілковито промовчав ювілей І. Я. Франка. Ми маємо можливість справу направити. У Трускавці, при кінці травня відбулась конференція, яка носила назву: «Два Мойсеї українського народу: Шептицький і Франко». Конференція відбулась, доповіді готові, доповідачі в змозі приїхати до Києва. Було б добре, якби Ви також були тут»¹.

У часовій тяглоті від патріарха Шептицького через патріархів Йосипа Сліпого та Любомира Гузара, а сьогодні – Святослава Шевчука УГКЦ у своєму домінуючому дискурсі до І. Франка не ставилась і не ставиться як до безбожника чи як до соціаліста. Навпаки, Шептицького і Франка називала українськими Мойсеями. У цьому і пафос роздумів Л. Рудницького над роздумами І. Франка з приводу «...пасторського послання митрополита Андрея Шептицького». Думаю, тут пасує цитувати одкровення Л. Рудницького. Отож: *«Ректор УКУ, Йосип Сліпий, дуже любив літературу і особливо цинив І. Франка та навіть писав про нього. Впродовж наших частих розмов він кілька разів мене заохочував написати працю про Франка і християнство. «Ви не здаєте собі справи, яка то цікава і вдячна тема – говорив він мені. Ось напишіть щось таке про Франка, як Бачинський написав про Шевченка».*

Маючи такого порадника, як Блаженніший патріарх Йосип Сліпий, а ще такого консультанта, як вуйко (рідний дядько) Меріам-Григорій Лужницький, Л. Рудницький тримався принципу, що «кожна наукова праця повинна дати щось нового, а не повторювати відоме». Істина, скажете, банальна. Банальна..., але чи цієї банальності завжди дотри-

¹ З листа Л. Гузара до Л. Рудницького від 8.09.2006р.

муються? Л. Рудницький належить до тих авторів, які її не порушують. Якщо він веде мову про Франка і Шептицького чи Шептицького і літературу, то в атмосфері цієї мови відчувається, що її автор бібліографічно озброєний, знає своїх попередників. Звідси його власні спостереження, позиція його «я».

У Східній Галичині за ініціативи І. Франка 1890 р. було створено радикальну партію. Під кінець дев'яностих років, а зокрема 1898 р., між її членами активізувались ідеологічні суперечності, саме тому І. Франко опублікував статтю «Радикали і релігія», в якій зокрема йшлося: *«Радикали ніколи не виступають і не виступали ані против віри в Бога, ані против жадної основи правдивої релігійності. Протівно, до всіх людей щиро релігійних, а затим і не фарисеїв, радикали мають глибоке пошанування, тим більше що таких людей в наших часах дуже багато. Так само не виступали і не виступають радикали проти головних установ церковних, проти церковних тайн і обрядів, а тільки виступали і виступають і будуть виступати завсіди проти надуживання тих установ і обрядів до визискування, обдирання і отуманування народу.*

*Ми кажемо одверто і щиро: виховуючи народ в радикальнім дусі, ведучи його до того, щоби мав свої переконання, щоби сміло і гаряче боронив тих переконань і щоби поступав так, як йому велять його переконання, ми, радикали, робимо те, що повинно було робити духовенство від тисячі літ: ми виховуємо народ в правдиво релігійнім, в правдиво християнськім дусі. І коли народ іде за нами, терпить за свої радикальні переконання, то се знак, що він глибоко почуває потребу правдивої релігійності і ненавидить фарисейства».*¹

При розгляді діалогу «Іван Франко – Андрей Шептицький» слід назвати Франкову статтю «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм («О квестії соціальній»)». Підложжям її появи було звернення митрополита А. Шептицького 1904 р. з пастирським посланієм до «всечесного духовенства». Зрозуміло, що і цю публікацію і статтю «Радикали і релігія» радянські «франкознавці» тлумачили так, як веліли їм це робити «генерали» від соцнауки. Мовляв, Франко викриває облудний зміст проповіді А. Шептицького – одного із ідейних натхненників українського буржуазного націоналізму. Насправді ж Франко називає посланіє митрополита «інтересним». Він підкреслює, що *«дотеперішні «князі церкви» не призвичаїли нас, щоби їх прилюдні маніфести, їх пастирські посланія будили якийсь відгомін у пресі... Митрополит Андрей Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм, іншого характеру, який панує в його посланіях...»*².

¹ Франко Іван. Збір. тв. у 50-ти томах. Т.45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, – 1986, С.270-271.

² Там само, – С.378.

До речі, 1913 р. І. Франко подарував митрополитові на іменини верстку своєї книжки «Адам Міцкевич. Wielka utrata – історична драма з рр. 1831-32 з додатками життєпису А. Міцкевича та вибору його поезії у перекладі на українську мову видав І. Франко, Львів, 1914 р.». (Книга знаходиться у фондах музею Франка у Львові). На титульній сторінці цієї книжки Франкова дидикація: «Його преосвященству Митрополитови гр. Андрееви Шептицькому con amplissimi gratulacioni (з найщирішими і найглибшими побажаннями) в день іменин 13 грудня 1913 р. Іван Франко».

У цьому ж 1913 р. українська громадськість відзначала 40-річчя творчої діяльності І. Франка. Франко вже був важко хворий. На свято, що відбувалася у Великому театрі, прийшов поклонитися великому Франкові великий митрополит А. Шептицький. За свідченнями сучасників, він при гарячих оплесках присутніх під руку провів Франка на його почесне місце, як винуватця торжества. Стосунки між ними будувались на взаємоповазі і толерантності.

Франкова дочка (у заміжжі Анна Ключко) описала один із візитів митрополита до батька. *«Видно, – згадує вона, – що візита була заповіджена, бо тато вийшов до нього аж до візника і, з висловами пошани, ввів його до своєї кімнати. Тато змолоду цікавився постатями зі Святого Письма, життям мучеників, апостолів. Годинами просиджував у бібліотеках, пильно студіюючи старі церковні книги. У нього в бібліотеці були не одні цінні, в грубих обкладинках, пошкоджених молями, писані кирилицею старовинні книги, які він придбав на приходствах, або в антикварнях. Знаючи про це, Митрополит зайшов до тата продискутувати деякі для нього цікаві питання (здається, тоді йшла дискусія про Йоасафа і Варлаама)...*

Остання зустріч (Анни. – Т.С.) була в Києві в 1917 році, в першу річницю смерті мого тата. Митрополит, звільнений з російського заслання, приїхав до Києва і тут вичікував дозволу повернутися до Львова. У мене з'явилося бажання, щоб ніхто інший, а Митрополит відправив панахиду по татові... Панахида відбулася в католицькій костелі. Церква була щертв виповнена народом. По панахиді Митрополит промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих»¹.

Ці, може й дещо розлогі екскурси в далеко не побутові стосунки між двома українськими Мойсеями – Митрополитом Шептицьким і Вічним Революціонером І. Франком – роблю не тільки тому, аби спростувати їх бруталне осквернення соцрежимом, а насамперед, щоб ілюструвати наукову позицію Л. Рудницького, саме яка, покликаючись на факти, і спростовує ці осквернення.

Л. Рудницький не без підстав каже: «Франко засипає Митрополита суперлятивами, опираючись на такі аргументи: 1). *«Він, себто Митро-*

¹ Франко-Ключко Анна. Для Тебе, тату, – Ярославів Вал, – К. 2010, С.98-99.

полит Андрей, – цитує Л. Рудницький Франкові спостереження над пастирським посланієм, – пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою, не цурається промовляти навіть діалектом»; 2). «Він не промовляє ... авторитетно напуццим тоном, а говорить..., як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає..., де річ того вимагає»; 3). «Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя... і се все дає його посланням те живе дихання, без якого всяка моралізація завжди лишається мертвою»; 4). «Він говорить як європеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче з ним розмовляти»; 5). «Він не заслонює браку власних думок і власних понять цитатами... у нього цитат не багато. І вони являються. звичайно, зверненням, логічним загостренням його думки»¹.

Рудницький називає ще багато інших «суперлятивів» в адресу митрополита, що виголосив І. Франко. Він підкреслює, що його посланіє вміщає розлогий спектр найрізноманітніших проблем і при цьому його автор «допускає різні напрями» у суспільно-політичному житті, але не вдається ні в яку партійність... І се [слід. – Т.С.] піднести як річ дуже розумну і людяну»².

Але І. Франко не був би Франком, якби не знайшов об'єктивних підстав для полеміки, а то й критики. Інтерпретуючи Франків критичний аналіз посланія митрополита Шептицького, Л. Рудницький розкриває характерну сторону Франка – мислителя та енциклопедиста, але його енциклопедизм називає своєрідним «парадоксом», що часто «стає йому на перешкоді», що «його величезні знання зобов'язують доповнювати те, що сказано, що пропущено, що на його думку слід би було додати», і що це він подекуди «робить надмірним ексцентричним способом». При такій «методиці» оцінювання Франко утворив «подвійний» образ Шептицького. Цей «подвійний» Франків образ Митрополита, – каже Л. Рудницький, – до деякої міри є ключем глибшого зрозуміння «взузлуватої» вдачі поета. Він уможлиблює усі ці суперечності у його творчості, починаючи від осудів письменників, яких він раз хвалив, а іншим разом ганив».

Важливо наголосити, що Л. Рудницький із толерантністю вченого і шляхетною поведінкою його особисто-людського «я» до обидвох національних світочів Духу – І. Франка і митрополита Андрея – наводить яскраві приклади Франкової «контroversійності, нерозв'язаних суперечностей у житті і творчості».

Окрему і суттєву сторінку у науковій творчості Л. Рудницького посідають, я б сказав, сакральні-шевченкознавчі статті: «Релігійність як ключ до духовного світу Тараса Шевченка», «Вияви релігійності в українській совєтській літературі: 1953-1988», «Шевченко – культура і

¹ Франко Іван. Зібрання творів у 50-ти т., т.45, – К., – Наукова думка, – 1986, – С.379.

² Там само. – С. 380.

наука» (до речі, до цієї статті проситься назва «Шевченкове слово – новітня національна Євангелія України», тим паче, що такий образ є в її тексті).

У розмову на тему Шевченкового «Заповіту», зокрема рядків «Все покину і долину / До самого Бога / Молитися...», а до того / Я не знаю Бога», Л. Рудницький зводить у дискусію протистояння атеїстичних хулителей Бога радянського вишколу і їх відвертих супротивників протилежного світогляду, навіть високих слуг Церкви, а також тих, хто в умовах московського режиму мусив бути обачним. У результаті утворилася сперечальна аудиторія, з таких осіб як: М. Павлик, Гавриїл Костельник, М. Рильський, В. Щурат, Я. Демченко, А. Луначарський, І. Романченко, В. Шпак, Ю. Бучинський, Д. Чижевський, В. Сімович, Л. Білецький, Б. Романенчук, Гр. Лужницький, митрополит Іларіон, Я. Рудницький.

Не легко «ходити» поміж такою кількістю інтерпретаторів, аби не тільки «селективно оглянути» та резюмувати ними сказане, але й висловити себе. До речі, авторові дослідження у значній мірі це вдається. Але основна вартість статті в тому, що зібрано «під один дах» із різних часових субстанцій найсуперечливіших між собою пояснювачів Шевченкового слова. Знаємо, що нинішнє шевченкознавство у наукових аналізах І. Дзюби, В. Шевчука, Ю. Барабаша, М. Ласло-Куцюк, Д. Степовика, Л. Генералюк, О. Яковини, О. Слободяна та інших сягнуло нових і вищих рівнів.

Але нам важливо знати усі шляхи до пізнання Шевченкових істин, до його унікального феномену. Боротьба за Шевченка та проти нього ніколи не припинялася. Вона і зараз в одній і другій колізії продовжується. Культ Шевченка в народі не вмирає, а як протистояння цьому цурателів Шевченкової мови не меншає. Українофобія бенкетує, а Шевченко у свідомості народу залишається сакральним. Тут в інтерпретуванні Л. Рудницького цікава така контрверсія. Він каже: *«Шевченко не ставився позитивно до католицизму і не можна твердити, що любив він уніатів (нагадаю слова Гонти: «Я присягав, брав свячений різать католика»), а помимо того його культ на Заході України між греко-католиками сьогодні не менш вітальний і динамічний, ніж на Східних Землях».*

Є в цьому своя правда, яка лягає на душу і яку сприймає розум. Але важко погодитись, що Л. Рудницькому вистачить аргументів, аби між словами персонажа з поеми «Гайдамаки» і Шевченковими поглядами на католицизм і греко-католиків ставити знак рівності. Не зайве знову апелювати до постаті Андрея Шептицького, який називав Шевченка «нашим генієм», «найкращим сином Батьківщини», «найвищим патріотом», серце якого пломеніло вогнем любові до свого покривдженого народу. Володимир Дорошенко, користуючись листами, які йому надсилав свідок київських подій 1912 р. студент Київського університету Максим Очерет у своїх спогадах писав, що саме в часи лютих заборон пуб-

лічно вшановувати Тараса Шевченка до Києва зі Львова приїхав митрополит Андрей, аби відправити панахиду у роковини Кобзаря. *«Костел св. Миколая, – читаємо, – дуже швидко наповнився студентами. Митрополит сам, без жодного священика почав відправляти панахиду, виїшовши на середину костелу. «Вперше в столиці України полилася гаряча молитва до престолу Всевишнього за спасіння душі найкращого сина нашої Батьківщини. Співав студентський хор. Лілися журні мелодії ірмосів та стихір, а в той час на вулиці перед костелом почали шикуватися козаки і поліцаї. Коли ж хор почав співати «Со святими упокой», усі присутні приєднались, і могутній спів, що нісся з костелу, зупиняв увагу людей, які йшли вулицею, – вони мимоволі звертали до костелу і, не маючи можливості протиснутися до середини, зоставалися у передсінку».*

По закінченні співу митрополит звернувся до присутніх зі словом, яке подаю так, як записав вищезгаданий студент: *«І знову перший раз із вівтаря Божого храму студенти почули рідну мову з уст великого українського церковного достойника. Великий Владика згадав про той розпач, що охоплював Шевченка, коли він бачив, яку кривду чинено над його народом. Він згадав про ті гарячі молитви, що їх Шевченко посилав до Господа, просячи Його виправити ту кривду. Але, як людина, наш Кобзар не міг знати шляхів, якими Господь-Бог веде нашу Батьківщину, а, не бачачи покращання долі свого народу, Шевченко в розпачі починає скаржитися на Бога. Вороги наші використали саме цей момент, і найкращого сина нашої Батьківщини оголосили безбожником. Вони навмисне промовчали про святий огонь любови до Батьківщини, яким горіло серце Кобзаря і який, властиво, й змусив його скаржитися на Бога. Вони не розуміли заклику поетового любити Батьківщину «во время люте» і його вимогу: «в останню грізную мінуту за неї Господа молитъ». Цей заповіт нашого Генія ми схоронили в своєму серці, і саме тому, мої любі діти, – говорив Владика, – ми повинні віддати всі свої сили на користь Батьківщини. Саме через це ми не можемо дозволити, щоб хоч один із вас загинув, не встигнувши зробити щось корисного для Батьківщини. Отже, коли можна було ще виправдати ваш протест, який ви демонстративно виносили на вулицю, протест проти заборони молитися за нашого Кобзаря, то після спільної нашої молитви такий протест сам собою зникає. Тож помолітесь Богові, мої любі діти, щоб Він пам'ятав про нашого Кобзаря зберіг навіки»¹.*

Діапазон релігійності та антирелігійності розширює дослідження «Вияви релігійності в українській советській літературі: 1953-1988». Як бачимо, художній простір – 35 літ творчості. Цифри (дати) підказують, що праця була присвячена тисячоліттю хрещення Руси-України. Але це

¹ Дорошенко Володимир. Великий митрополит. Спогади й нариси. – Йорктон, Сакс. – 1961. – С.26.

для Л. Рудницького аж ніяк не означало, що «зустрінемо свято високими трудовими показниками», як було прийнято в СРСР урочисто стимулювати експлуатацію людини. Отже, він намагається проаналізувати ті показники, які продукував літпроцес від 1953 р. до р. 1988. На свій власний вибір він уповноважив себе розглядати «Зачаровану Десну» О. Довженка, роман «Святослав» і «Володимир» С. Скляренка, романи «Диво», «Первоміст», «Роксолана» П. Загребельного, «Собор» О. Гончара, «Сестри Річинські» І. Вільде, «Мальви» Р. Іваничука, «Орлову Балку» М. Руденка, «Поетову молодість» Л. Смілянського, «Дикий мед» Л. Первомайського, повість «Більмо» М. Осадчого, прозу Григорія Тютюнника, а також поетичні твори (відповідної тематики) В. Симоненка, В. Берладяну-Берладника, С. Сапеляка, Л. Костенко, Д. Павличка, І. Драча, В. Стуса, І. Калинця, М. Руденка, І. Світличного, М. Сагайдака, М. Холодного та інших. Шкода тільки, що в його тексті (не тільки в цьому) дуже часто побутує вираз «письменники і поети» замість «прозаїки і поети». Виходить, що Л. Костенко, І. Калинець і ще десятки, а то й сотні поетів письменниками до тих пір не були, поки не написали прози. Але це так, між іншим.

Оцінки «від Рудницького» не завжди адекватні текстам творів. Деколи вони по-своєму тенденційні. Та в загальному із його висновками важко не погодитись. Він справедливо каже: *«в українській підсоветській поезії панує дух давнього Київського кенотичного християнства, того, що його колись породила Печерська Лавра, коли віру Христову переципили з Візантії в українську землю, себто тисячу років тому. Наявність християнських тем, мотивів, як і християнського духу взагалі у літературі, яка згідно з сучасною дійсністю, повинна бути атеїстичною, вказує на те, що українську християнську духовність не можна знищити, що українська душа, – перефразую тут відомий вислів Тертуліяна, – є вже з природи християнська. Ця християнська природа українського народу виявляється у його терпінні, бо терпіння це моральний капітал праведної людини, як і гарантія, що «наша сила, наша правда не вмере, не загине», і що «неситий не виоре на дні моря поля».*

Так само не спростувати, що радянські письменники своїм загальним складом утворювали не сумісну між собою тріаду, в склад якої входили: 1) письменники режиму (славослови дійсності); 2) письменники-дисиденти, співці правди; 3) письменники, котрі «біжать над прірвою», себто письменники, чії «твори переступають межі соцреалізму, але не переходять цих меж до такої міри, щоб виразно попасти у стан дисидентства».

Велика пайка літературознавчих досліджень Л. Рудницького адресована літературній групі «Логос», себто творчості греко-католицьких письменників, а зокрема творчості Григора (Меріама) Лужницького (його поезії і драматургії), про якого він пише майже з підкресленою теплотою. «Лужницький, – був переконаний, – веде його дослідник, – що

мистецтво є свого роду внутрішнім богослужінням, що наставлення людини до поезії має в собі божественне, виходить з подивляння чогось величавого, майже святого, чогось надприродного, таємного, яке до ґрунту може переіменити нас».

Л. Рудницький ділить драматургію Лужницького за її ідейно-тематичною спрямованістю на три категорії, зокрема: 1) історико-релігійна драма; 2) побутово-психологічна драма; і 3) рев'ю та музична комедія. Майже усі ці драми ставив у театрах Галичини – у Львові, Станіславі і Тернополі відомий режисер Володимир Блавацький. Інколи «хоче» скластися враження, що Л. Рудницький і постановки і самі п'єси аналізує занадто пристрасно, аж якимось «по-родинному». Але це не так. Л. Рудницький – об'єктивіст, не любить перебільшень, тим паче, родинної самореклами. До речі, він не ставить вищих оцінок творам рідного вуйка (дядька, мати Рудницького і Григор Лужницький – рідні сестра і брат) ніж їх ставить незалежний відомий театрознавець і дослідник драми професор Степан Хороб, який вважає, що Григор Лужницький намагався модернізувати західноукраїнську драматургію і галицький театр 20-30^х років ХХ ст., що його історичні драми «Ой Морозе, Морозенку», «Січовий суд», «Іван Мазепа», «Мотря» та історично-релігійні твори «Посол до Бога», «Камо грядеши?», «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа», «Ой зійшла зоря над Почаєвом», «Сестра-воротарка» – п'єси, в яких «за зовнішньою оболонкою історичної, релігійної, життєвської конкретики приховується глибокий роздум над внутрішньою сутністю підмічених явищ». Про них, – каже він, – можна вести мову, як про зразки «літератури-історії» або «літератури-теософії» (а це вже не обмежується просто популяризацією ідей), що, з одного боку, завжди звернені до минувшини, до абсолюту – трансцендентних уявлень, архетипів національного мислення, духовних основ історичного буття, а з іншого, – цілком свідомо екстраполюються автором у нинішній час»¹.

В оцінках Степана Хороба також перебільшень нема, бо він трактує постать Лужницького в контексті часу, у тлумаченні культурного середовища і творчої особи у ньому. А культурно-духовне життя Галичини завжди було інтенсивним. Особливо творчо непокійливим воно ставало з другої половини 20-х років. Престиж «Логосу» як мистецько-творчої інституції греко-католицьких письменників повною мірою був адекватним до загальної пошуково-естетичної атмосфери того часу.

«У Львові між двома світовими війнами, – згадував Михайло Островерха, – бувало наш мистецький світ сходився кожної суботи в хаті щирогостинних Марії й Остапа Терлецьких. Там бувала вся наша духовна верхівка: Сясько Людкевич, Роман Купчинський, Льоньо Лепкий, Павло Ковжун, Микола Бутович, Михайло Осінчук, Михайло Драган, Марія

¹ Хороб Степан. На літературних теренах. – Івано-Франківськ. – 2006. – С.273.

Дольницька, Федір Дутко, Ромцьо Гаванський, якого ми, УСС, звали «Здуфцьо»; Мольо Голубець, Славцьо Гординський, Базьо Беселовський та автор цієї нотатки. Другий такий мистецький «захист» у Львові був у гостинних Асі й Дмитра Левицьких, де сходилися мистці Михайло Мороз, Степан Луцик, Антін Малюца, Володимир Ласовський, Смольський, Стефця Гебус та інші. Інколи бував там і сам Олекса Новаківський. Львів таки мав товарисько-мистецькі зустрічі, на яких, крім злободенности, часто розвивалися дискусії на літературні й мистецькі теми»¹.

Якщо у переліку Гр. Лужницького не згадано, то це аж ніяк не означає, що він перебував поза цією атмосферою. Він також член «Логосу». Навпаки, галичани називали його ерудитом і енциклопедистом. Григор Лужницький – поет, драматург, театрознавець, історик церкви, перекладач, критик, видавець все ж таки, мабуть, найвищої популярності досягнув як прозаїк-містифікатор, утворивши «Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері», за що одержав нагороду Асоціації Української Католицької Преси. Поява цих листів, оформлення у невеличку книжечку за свідченням тогочасної преси викликала в українській громаді США і Канади чималу сенсацію. Після появи листів «деякі священники, – пише Рудницький, – читали їх замість проповідей під час Божественної Літургії і ніхто з них не згадував Лужницького, бо всі у дискусіях у неділю під церквою говорили про новонайдені листи Великого Митрополита».

Жанрової подібності «Дванадцяти листам» у українській літературі до Гр. Лужницького не було. Отже, можна говорити, що він новатор форми. Він також у художню україніку впровадив жанр кримінальної повісті, якого у нас не існувало. У 1934 р. під псевдонімом Б. Поляннич, за яким ховався Гр. Лужницький, з'явилась сенсаційна повість про українське підпілля за польської окупації під назвою «Стріл у ночі». У цьому жанрі він написав «Кімната з одним входом», «Годинник з надбитим склом» та інші. Власне, ці твори, а зокрема повість «Стріл уночі» майстерно аналізує, досліджує генезу появи твору та документальну реалістичність сюжету.

Якщо б (не боюся, що мою оцінку хтось сприйме за гіперболічну), якщо б Л. Рудницький нічого більше не написав, крім того, що збирав і оприлюднював матеріали про Блаженішого патріарха Йосифа Сліпого, безпосереднього продовжувача митрополита Андрея, то він би мав заслужені овації в народі тільки за таку працю. До речі, його підтримував у цьому, я б сказав, недооцінений у нас видатний учений, автор «Нарисів до історії української етнопсихології» (Мюнхен, 1993) та збірника наукових есе «Між розпачем і надією» (Мюнхен, 1992) Володимир

¹ Островерха Михайло. Співдружність мистецтв // М. Островерха. – Спадщина. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто. – 1989. – С. 97.

Янів, багатолітній ректор УВУ. Антологія поетичних присвят Блаженішому патріарху Йосифу Сліпому «Серця живе джерело», яку впорядкував Л. Рудницький і до неї написав ґрунтовну передмову, яскравий приклад, як він (як дослідник) вміє збирати потрібний йому художній фактаж, та із нього вибудовувати реалістичну літературознавчу концепцію.

Про що б Л. Рудницький не писав – про Михайла Грушевського – автора шеститомної історії української літератури чи про літературознавчі праці його брата Олександра Грушевського, або ж про еміграційну прозу, а чи про окремих творів – повість Б. Полянчика (Гр. Лужницького) «Стріл уночі» (так можна називати кожен його твір), він відчуває відповідальність за сказане, не розслаблюється творчо, мовляв, – це тема другорядна, то над нею можна працювати у півсили. Інше питання, що не всі вони мають відповідну наукову глибину. Наприклад, стаття «Образ Галича в українській еміграційній літературі» наче і тільки для того з'явилося, щоб тему зафіксувати, оголосити, а не розкрити її. Так само розмова про літгрупу Бу-Ба-Бу тільки інформативна.

Л. Рудницький прекрасний компаративіст. Знання іноземних мов (німецької, англійської, польської) та знання зарубіжних літератур основа основ порівняльного методу вивчення рідної літератури. Його дослідження «Гетівський Ваймар і Україна», «Василь Стус і німецька література...» вже не кажу про згадану монографію «Франко і німецька література» – яскравий зразок такого аналізу. Він не «підтягає» факт до факту, а шукає між ними органічних зв'язків, природного биття пульсу. Навіть у тих випадках, коли не конче шукати якогось аналогу, такий аналог у нього з'являється і, до речі, вельми поглиблює розмову. Наприклад, для повісті «Стріл уночі», як Л. Рудницький висловився, – «насунулась цікава паралель», себто документальна драма «Намісник» німецького письменника Рольфа Гохгута. А далі таке його тлумачення:

«Спільне в обох творах – великі постаті церковного життя сучасності, релігійна тематика та науковий апарат. Але н'єса Гохгута побудована на ненависті до Папи Пія XII, а повість Меріяма-Лужницького – на любові до Бога й до Слуги Божого Митрополита Андрея. З рядків твору німця Гохгута бринить гнів та моральне обурення, а з листів українця Меріяма-Лужницького – покора Великого Митрополита, його любов до матері й до свого народу. У творі Гохгута брутальні сцени чергуються з патетичними, мелодраматичними викликами та висловами, а в творі Меріяма-Лужницького погідні та ясні епізоди переплетені молитовними висловами. У Гохгута все чорне або біле, він проповідує, наче новітній Лютер, сильним нахилом до сенсаційності та вкрай суб'єктивно, а Меріяма-Лужницький не порушує проблематики людської природи, складні ситуації у нього лишаються складними, але він говорить лагідно, з певною об'єктивністю і з глибокою вірою у Божє проведіння та в Божі чуда».

Фактологією вражає стаття «Гетівський Ваймар і Україна». Ваймар не тільки постає як типове німецьке містечко, хоч і провінційне, але воно служило столицею німецької культури, адже його подвижниками були Гете і Шіллер. Ці два велети були не тільки подвижниками рідної їм культури, але й культури світової і безпосередньо культури української. Л. Рудницький знаходить факти, що Іван Орлай (1770-1829) лікар та філософ із Закарпаття зустрічався і листувався із Гете, що Кузьма Рожалин, лікар із Ромнів, був із ним у дружніх найтепліших стосунках. А в часах до нас ближчих, як вважав Іван Франко, важливість до нас Ваймара відчувалась не лише через твори Гете і Шіллера, а через загальний розвиток німецької модерної культури, яку він високо оцінював у передмові до перекладу драми Шіллера «Вільгельм Телль», зокрема, писав:

«Маємо тут на думці тісну і плодотворну приязнь двох найбільших геніїв німецької літератури Гете і Шіллера... ся приязнь мала не тільки особисте, але й історичне значення. Оба вони, вийшовши з різних сфер, пройшовши зовсім неоднакові колії життя, непохожі один на одного вдачею, темпераментом, способностями та складностями, та при тім оба люди наскрізь чесні, повних ідеальних і високоідеальних змагань доповнилися взаємно і приязнь їх стала ся співробітництвом, якому побідного нема в цілій історії всесвітньої літератури»¹.

Ваймар був не лише тим містом, так вважав І. Франко, що прославився завдяки Гете і Шіллеру, але й тим культурологічним центром, що формував світогляд носіїв культури. Франкову думку пізніше розвивав Євген Онацький, відомий публіцист і український дипломат.

Ваймарські мотиви в українській літературі стали ще популярнішими в часах Другої світової війни та після неї. Річ у тому, що з'явилися нові потоки української еміграції і долі втікачів з України так чи інакше пов'язувались із Ваймаром. Їх попередники, скажімо, Олекса Ізарський, автор унікального дослідження «Рільке і Україна» та автор романів «Київ», «Саксонська зима», «Полтава», у текстах яких Ваймар і Німеччина присутні не епізодично, або такі симпатички Ваймару, як великий репрезентатор української культури, енциклопедист Володимир Кубійович, видатний літературознавець Володимир Державин, письменник Улас Самчук, письменник і лінгвіст Василь Чапленко, гетьман Петро Скоропадський, президент УНР в екзилі Андрій Лівіцький і багато інших видатних осіб, вони, якщо хочете, своїм землякам проклали духовний шлях до Ваймару. Провінційне містечко Ваймар, доходить висновку Л. Рудницький, для радянських українців було відвертим антиподом Бухенвальду.

Цей побіжний перелік промовистих фактів свідомо реферую зі студії «Гетівський Ваймар і Україна», аби проілюструвати читачеві науко-

¹ Франко Іван. Збір. тв. у 50-ти т., – Т.27. – К.–1980. – С. 118.

ву відповідальність і скрупульозне вміння автора по бібліотеках світових університетів, інших наукових джерелах, серед української наукової професури збирати розсіпані по всіх усюдах факти, які так величаво промовляють про органічне буття українців у Європі. Це має для нас велике значення сьогодні, коли ми нарешті вириваємось із-під московського чобота та нинішньої сваволі і нікчемства новітнього тирана, брехуна, крадія і привласнювача української історії Путіна, щоб жити і діяти під вільним європейським небом.

Духовні імпульси ваймарців Гете і Рільке розвинуті у поезії Василя Стуса. Цій дуже шляхетній, тонкій та естетично складній темі Л. Рудницький присвятив глибоке і філігранно-чутливе дослідження в аналізі Стусових перекладів із німецької поезії. Але автор веде мову не тільки про лінгвокультуру перекладу, він вибудовує свою рецепцію органічності появи німецького поетичного світу у духовному світі Василя Стуса, переконливо аргументує ідейне та художньо-естетичне підґрунття інтелектуальної та філософської лірики В. Стуса. «Він, – каже Л. Рудницький, – перш усього вимагав високого інтелектуального рівня від поета; друге – він бачив національну літературу так, як Гете, цебто частиною світової літератури. Щодо першого, німецька поезія могла, мабуть, найкраще відіграти роль того чинника, що підносить інтелектуальний рівень поета, а щодо другого, то сам факт, що Стус перегукується в своїх переконаннях у цій справі з Гете, вказує на його спорідненість з німецьким поетичним світом».

Л. Рудницький при своїх вдумливих спостереженнях витлумачує, що *«німецька мова Рільке – це Стусова німецька мова»*, що *«духовне споріднення тут цілком наявне і коментарі зайві»*, що Стус *«втілив Рільке в українську традицію»*, що рільківське опоетизування світу *«стає освяченням його у творчості Стуса і мотиви поезії Рільке набувають у Стуса суто українського християнського характеру»*.

Не ставлю своїм обов'язком рецензувати кожну статтю зокрема, що входить у його том літературознавчих праць (Івано-Франківськ, 2016), бо в цьому нема жодної потреби. Кожен серйозний автор рівня «руки майстра» не опускається нижче своїх можливостей. Звичайно, що певні амплітуди між рівнями, як у даному випадку інтерпретації творчості якогось автора чи загальної проблеми, є і мусять бути, бо, слава Богові, людина не автомат, що випускає шаблонну продукцію тільки із запрограмованим «знаком якості». У Л. Рудницького між його дослідженнями теж є, я б сказав, миготливі коливання рівнів аналізу, чіткості висловів, може, навіть власності оцінок. Але ніяк не заперечити, що все, про що він пише, диктується повагою та авторською любов'ю до матеріалу, а не «службовим» обов'язком. А ця любов знову ж таки впливає з актуальної необхідності, адекватної нинішнім проблемам.

У площину сучасної проблематики він спрямовує чи не кожну свою літературознавчу розмову. Промовистий у цьому сенсі погляд на

постать Олесея Гончара. Як на мене, то Л. Рудницький до нього ставить-ся з особливим розумінням і пієтетом. Не кажу про його ставлення до Євгена Сверстюка, Василя Стуса, Василя Симоненка чи когось іншого. Тут усе зрозуміло – тут нема конфлікту, а між Гончарем і його творчою поведінкою у радянських умовах і умовах незалежної України конфлікт відкритий. Хтось такий конфлікт не хоче бачити, хтось лицемірить, а хтось його нагнітає. Л. Рудницький із толерантністю вдумливого науковця всіляку таку нагнітальність та нерозважливість оцінок спростовує. Простежуючи найрізніші суспільно-політичні і навіть міжнародного рівня ситуації з участю О. Гончара і, звичайно, оцінюючи його творчість, він робить свій висновок.

«Гончар, – читаємо його судження, – належить до таких письменників, чие мистецтво і чия особистість в однаковій мірі захоплює, викликає повагу... Це людина справді великого європейського формату: лояльна, чесна, толерантна і добра. Замолоду – комуніст, який сприймав комуністичні ідеї з певною дозою ідеалізму, адже він воював проти фашизму. Рівночасно ж сприймання марксистської ідеології не заважало йому бути християнином – православним. Так же само як і це його православ'я не перешкоджало йому боронити прав греко-католиків. Коли греко-католики демонстрували в Москві, вимагаючи реєстрації своєї Церкви, він був перший з Верховної Ради СРСР, хто обстоював їх права. Згодом він обстоював право перенести мощі Патріарха Йосифа Сліпого з Риму до Львова. Автор «Собору» був справді соборним українцем».

Свої суперлятивні вислови Л. Рудницький завершує рядками із листа Олесея Гончара в Наукове Товариство імені Т. Г. Шевченка Америки: *«Пишу вам, друзі, з України чорнобильської, сторозтерзаної тоталітарною диктатурою, пишу з тієї колись квітучої землі, де упродовж десятиріч, гірше Батієвих орд, спустошували життя сталінські незліченні ескадрони смерті, випивали душу народну криваві імперські упирі, невситенні демони зла і насильства.»*

А хіба не з цієї плоті нові імперські упирі, «невситенні демони зла», вилупки з-під лєніно-сталінського інкубатора сьогодні продовжують плюндрувати Україну? Та нинішнього нашого протистояння, як і в інші гіркі часи, не зламати. Хоч, на жаль, сумна правда, що й сьогодні також вміємо самі себе поборювати, воювати проти себе. У цьому зв'язку Л. Рудницький цитує поетичні Франкові рядки, написані ще 1880 року:

*І споміж усіх народів
На землі лиш ми єдині.
Так як вийшли з рук Господніх,
Так лишилися й донині.
Так донині ми лишились
З серцем, розумом дитини,*

*Наче вчора духом своїм
Оживив нас Бог із глини.
І та глина – ми це чуєм –
В нашій ще лежить істоті,
Вічно нас манить і тягне
В ріднім бабратись болоті...*

Більше 150-ти літ Франкові слова не втрачають актуальності. Ми як нація, каже Л. Рудницький, – і надалі залишаємося не до кінця сформованою глиною і надалі часом любимо бабратись у рідному болоті. Франко бажав надати форми цій «глині», цій аморфній матерії, і створити нову українську людину, вільну, не обмежену в її активній діяльності та прагненнях цим рідним болотом сучасного йому «українського гетто». Він мріяв створити українську людину справжнього «європейського формату». Цього бажав й Олесь Гончар. І не тільки він... Це наша найсокровенніша потреба, наш обов'язок перед днем завтрашнім, перед поколіннями із грядущого.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 14.09.2015 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.,
д.ф.н., професором Антофійчуком В.І.*

UKRAINIAN «I» OF LEONID RUDNYTSKY

T. Yu. Salyga

*Lviv national university named by Ivan Franko;
Department of Ukrainian literature named by acad. Vozniak;
Lviv, University str., 1; ph. +380 (32) 96-41-99*

In silvertip devoted to 80-th anniversary of birth of well-known Ukrainian literary critic from the USA Leonid Rudnitsky there are question of his life, scientific activity, about his participation in alteration of Ukrainian institutes abroad, in particular UVU (Munich) and SSS in America.

Keywords: *Leonid Rudnitsky, Diaspora, literature, Scientific Shevchenko Society in America.*